

3. Η βασιλεία του Μιχαήλ Γ' και η αυγή της Νέας Εποχής

Όροι-κλειδιά της ενότητας

Νέα Εποχή, καίσαρ Βάρδας, Σχολή Μαγναύρας, Λέων Φιλόσοφος ή Μαθηματικός, χειρόγραφα, Φώτιος, Μυριόβιβλος, άλωση Αμορίου, ακρίτες, ακριτικά τραγούδια, Αρέθας, δημώδης λογοτεχνία, λόγια λογοτεχνία.

α. Έναρξη της Νέας Εποχής

Στα χρόνια της βασιλείας του **Μιχαήλ Γ'** που καταγόταν από το Αμόριο (842-867) άρχισε η ανάπτυξη της δύναμης του Βυζαντίου, που έφτασε στο αποκορύφωμά της, όταν κυβέρνησε η Μακεδονική Δυναστεία (867-1025). Η οριστική αναστήλωση των εικόνων (843) επέτρεψε στη βυζαντινή κυβέρνηση να ασχοληθεί με τη βελτίωση της άμυνας κατά των Αράβων και τα έργα του πολιτισμού. Για μια δεκαετία (τέλη 855-αρχές 866) τις κρατικές υποθέσεις διευθύνε προσωπικά ο ικανότατος καίσαρ **Βάρδας**, θείος του νεαρού Μιχαήλ Γ'.

β. Ίδρυση της σχολής της Μαγναύρας

Η ίδρυση της ανώτερης **σχολής** της Μαγναύρας, με πρωτοβουλία του Βάρδα, αποτελεί σταθμό στην ιστορία της βυζαντινής εκπαίδευσης. Τη διεύθυνση της σχολής ανέλαβε ο Λέων Φιλόσοφος ή Μαθηματικός, διάσημος επιστήμονας της εποχής του. Επειδή είχε μεγάλη φήμη, προσκλήθηκε, όπως λέγεται, από το χαλίφη Μαμούν να διδάξει στη Βαγδάτη, δεν αποδέχτηκε όμως την πρόσκληση (περί το 830). Το πανεπιστήμιο περιλάμβανε τις σχολές της φιλοσοφίας, της γεωμετρίας, της αστρονομίας και της γραμματικής.

Ο Λέων ο Φιλόσοφος και η Μαγναύρα

Ο Λέων, καθώς σκόλαζε, εξαιτίας της καθαίρεσής του [από το αξίωμα του μητροπολίτη Θεσσαλονίκης], διεύθυνε τη σχολή της Μαγναύρας. Ο μαθητής του Θεόδωρος ήταν επικεφαλής του τμήματος της γεωμετρίας, ο Θεοδότης της αστρονομίας, και ο Κομπτάς της γραμματικής, που διδάσκει πώς μιλούνται σωστά τα ελληνικά. Ο Βάρδας τους έδινε γενναιοδωρες χορηγίες, για να καλύπτουν τις ανάγκες τους και, επειδή αγαπούσε τη γνώση, τους επισκεπτόταν συχνά, ενθαρρύνοντας τις κλίσεις των φοιτητών τους: μέσα σε λίγα χρόνια έδωσε φτερά στην επιστήμη, που σημείωσε αλματώδη πρόοδο.

Συνεχιστές Θεοφάνη, 4ο βιβλίο, έκδ. I. Bekker, CSHB, Βόννη 1838, 192.

Η έντονη πνευματική δραστηριότητα που αναπτύχθηκε με επίκεντρο τη σχολή προετοίμασε την **ανάβρωση των αρχαίων γραμμάτων** κατά την εποχή του Κωνσταντίνου Πορφυρογέννητου.

γ. Ενδιαφέρον για τους κλασικούς

Οι λόγιοι κατά την περίοδο αυτή άρχισαν να αναζητούν, να συλλέγουν, να μελετούν και να αντιγράφουν **χειρόγραφα** με έργα της αρχαίας γραμματείας. Ο πιο αξιόλογος από αυτούς ήταν ο Φώτιος που ανήκε στον πνευματικό κύκλο του Λέοντος Μαθηματικού.

Η προσωπικότητα του Φωτίου

Αυτός ο Φώτιος δεν ανήκε στους ταπεινούς και ανώνυμους, αλλά στους ευγενείς από καταγωγή και έγκριτους πολίτες και θεωρούνταν ο πιο προκομμένος στην κοσμική σοφία και σύνεση από όλους όσοι ασχολούνταν με τα ζητήματα της πολιτείας. Είχε τέτοιες γνώσεις στη γραμματική, την ποίηση, τη ρητορική, τη φιλοσοφία, την ιατρική και κάθε σχεδόν κοσμική επιστήμη, ώστε έλεγαν ότι όχι μόνο ξεχώριζε απ' όλους τους συγχρόνους του, αλλά συναγωνίζονταν ακόμη και τους αρχαίους. Στο πρόσωπό του συνδυάζονταν όλες οι αρετές: το ταλέντο, οι σπουδές, ο πλούτος, με τον οποίο αποκτούσε όποιο βιβλίο ήθελε, και πάνω απ' όλα η φιλοδοξία που τον έκανε να εξαγρυπνεί τις νύχτες, ασχολούμενος με τη μελέτη των βιβλίων.

Νικήτας ο Παφλαγών, Βίος Ιγνατίου, J.-P. Migne, Patrologia Graeca, τ. 105 (Παρίσι 1862), στήλη 509 B.

Το σημαντικότερο έργο του είναι η **Μυριόβιβλος**: περιέχει περί τα 300 φιλολογικά δοκίμια για έργα ελάχιστα γνωστά στους συγχρόνους του. Ο Φώτιος «μας μιλάει για τα αρχαία έργα με τόσο χαρά και δροσιά σαν να ήταν τα τελευταία φιλολογικά νέα». Έγραψε επίσης ένα λεξικό, ομιλίες και θεολογικά έργα. Υπό τη φωτισμένη ηγεσία του η βυζαντινή εκκλησία πραγματοποίησε το μεγαλόπνοο εγχείρημα του εκχριστιανισμού των Σλάβων.

δ. Αραβικοί πόλεμοι και επική ποίηση

Ως τα μέσα του 9ου αιώνα το Βυζάντιο βρισκόταν συνεχώς σε θέση άμυνας απέναντι στους Άραβες, οι οποίοι πραγματοποιούσαν εισβολές και λεηλασίες στις μικρασιατικές επαρχίες. Αποκορύφωμα των καταστροφών αποτέλεσε η **άλωση** από τους Άραβες **του Αμορίου**, του ισχυρότερου φρουρίου της Μ. Ασίας και πατρίδας της άρχουσας δυναστείας (838). Το γεγονός προκάλεσε ισχυρότατη εντύπωση στους συγχρόνους του. Ο αυτοκράτορας Θεόφιλος (829-842) προσπάθησε να κινητοποιήσει τους Χριστιανούς της Ανατολής και της Δύσης σε μια γενική συμμαχία κατά του Ισλάμ.

Λίγο αργότερα άρχισε η βυζαντινή αντεπίθεση. Ο βυζαντινός στρατός πέρασε τον Ευφράτη (859) και νίκησε τον εμίρη της Μελιτνής (863).

Οι συνεχείς πόλεμοι στα σύνορα με τους Άραβες

*Ο Προφήτης Έσδρας. Χαρακτηριστική σκηνή εργασίας
βυζαντινού λογίου. Μικρογραφία χειρογράφου της
Λαυρεντιανής Βιβλιοθήκης της Φλωρεντίας*

προμήθευσαν πλούσιο υλικό για τη διαμόρφωση της βυζαντινής επικής ποίησης. Ανώνυμοι τραγου-

δοποιοί συνέθεσαν άσματα που εξυμνούν τους αγώνες των **ακριτών**, δηλ. των στρατιωτών που προστάτευαν τα ανατολικά σύνορα (**άκραι**) του Βυζαντίου, και ιδίως του Διγενή Ακρίτα. Αξιομνημόνευτο είναι επίσης ένα σύντομο έπος που εξυμνεί τους άθλους του Αρμούρη. Ο ήρωας δεν έχει ταυτιστεί με βεβαιότητα, αλλά φαίνεται ότι έχει στενή σχέση με το Αμόριο της Φρυγίας.

Τα ηρωικά άσματα αυτού του είδους, τα οποία, όπως μας πληροφορεί ο επίσκοπος Καισαρείας και σπουδαίος λόγιος **Αρέθας** (μέσα 9ου μέσα 10ου αι.), έψαλλαν τραγουδιστές, περιφερόμενοι στις επαρχίες της Μ. Ασίας, θεωρούνται τα σημαντικότερα δείγματα της **δημώδους ή λαϊκότροπης λογοτεχνίας** των Βυζαντινών, η οποία αναπτύσσεται παράλληλα με τη **λόγια Γραμματεία**.

Φιλολογικό σχόλιο του Αρέθα, επισκόπου Καισαρείας, για τους αγύρτες

Ο συγγραφέας αναφέρει τους αγείροντες ή αγύρτες (δηλ. περιφερόμενους απατεώνες). Παράδειγμα αγυρτών είναι οι καταραμένοι Παφλαγόνες (κατοικούσαν την Παφλαγονία, περιοχή στα βορειοδυτικά της Μικράς Ασίας), οι οποίοι, έχοντας συνθέσει κάποια ηρωικά τραγούδια που υμνούν τα παθήματα ενδόξων ανδρών, περιφέρονται από σπίτι σε σπίτι, για να ψάλουν τα άσματα αυτά με ελάχιστη αμοιβή.

**Σ. Κουγέας, Έρευνα περί της ελληνικής λαογραφίας,
Α'. Αι εν τοις σχολίοις του Αρέθα λαογραφικά ειδήσεις,
Λαογραφία 4 (1912-13) 239.**

Το άσμα του Αρμούρη, στ. 33-45

Εισαγωγή: Το άσμα του Αρμούρη, το οποίο διασώθηκε με την προφορική παράδοση στην Κύπρο, είναι ένα σύντομο έπος (αριθμεί περί τους 200 στίχους). Όπως απέδειξε ο βέλγος βυζαντινολόγος Ερ. Γκρεγκουάρ (Ο Διγενής Ακρίτας. Η βυζαντινή εποποιία στην ιστορία και την ποίηση, The National Herald, Νέα Υόρκη 1942, 6-9), το άσμα αυτό συντάχτηκε από μαχητή του βυζαντινού στρατού και απηχεί τη βαθιά συγκίνηση των Βυζαντινών για την ηρωική αντιμετώπιση κατά των Αράβων στα μέσα του 9ου αι.:

Σαρακηνός εστέκετον, στέκει, αναγελά τον:

«Σαρακηνοί έχουν φαριά, που διώχνουν τους αέρες,
και τον φάσαν και την πέρδικαν από πτερού την παίρνουν,
και τον λαγόν στον ανήφορον από δρομού τον σώνουν,
κρατούν και κολακεύουν τα και ελεύθερα τα αφήνουν,
και πάλιν δ' όταν τους φανεί, τρέχουσι, πιάνουσιν τα,
και τον Αφράτην ποταμόν ουκ ημπορούν περάσαι.
Και σύ με το παρίππιν σου θέλεις να τον περάσεις;»
Το να τ' ακούσει ο νεότερος, πολλήν μανίαν πήρεν·
Πτερνιστηρέαν τον μαύρον του, δια να περάσει πέρα.
Ήτον ο Αφράτης δυνατός, ήτον και βουρκωμένος,
είχεν και κύματα βαθέα, ήτον και αποχυμένος,
πτερνιστηρέαν τον μαύρον του κρούει τον και υπάγει.

Γ. Θ. Ζώρας (επιμ.), Βυζαντινή Ποίησης, Βασική Βιβλιοθήκη Αετού, αριθμ. 1, Αθήνα κ. κ., 30-31.

Λεξιλόγιο: αναγελώ: περιγελώ, διώχνω: συναγωνίζονται σε ταχύτητα, φαριά: πολεμικό άλογο, φάσα: είδος πουλιού, παίρνω από πτερού: κυνηγώ, σώνω από δρομού: προφταίνω τρέχοντας, παρίππιν: βοηθητικό άλογο, αποχυμένος: πλημμυρισμένος, πτερνιστηρέα κρούει: χτυπά με τα σπιρούνια, μαύρος: μαύρο άλογο.

Ερωτήσεις

1. Ποια ήταν η εσωτερική οργάνωση της ανώτερης σχολής της Μαгнаύρας και με ποιους τρόπους ο καίσαρ Βάρδας συνέβαλε στην πρόοδο των επιστημών, σύμφωνα με το σχετικό κείμενο;
2. Ο Λέων ο Φιλόσοφος ή Μαθηματικός και ο πατριάρχης Φώτιος ήταν πανεπιστήμονες με πολύπλευρα πνευματικά ενδιαφέροντα. Πού φαίνεται αυτό; Ποιες μεγάλες προσωπικότητες άλλων εποχών σας θυμίζουν αυτές οι δύο πνευματικές προσωπικότητες;
3. Να περιγράψεις τις λεπτομέρειες της εικόνας με την παράσταση του βυζαντινού λόγιου-αντιγραφέα και να συγκρίνεις τα τεχνικά μέσα που διέθετε με αυτά που διαθέτει ένας σύγχρονος λόγιος και συγγραφέας.
4. Αφού μελετήσεις με προσοχή το απόσπασμα από τη βιογραφία του Ιγνατίου, να επισημάνεις τις αρετές-προϋποθέσεις που εξασφάλιζαν κοινωνική ανάδειξη στο Βυζάντιο κατά τον 9ο αι. και να τις συγκρίνεις με τις προϋποθέσεις που οδηγούσαν στην κοινωνική καταξίωση στην κλασική Αθήνα, σύμφωνα με τον Επιτάφιο του Περικλή (Θουκυδίδης).
5. Ποιες πληροφορίες για την καθημερινή ζωή των ακριτών και τις σχέσεις τους με τους Άραβες μας δίνουν το τραγούδι του Αρμούρη και τα ακριτικά τραγούδια που περιλαμβάνει το βιβλίο Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Β' Γυμνασίου;

Λαούτο και τύμπανα (ανακαράδες) συνοδεύουν τον τραγουδιστή.
Τοιχογραφία του 17ου αι. Σέρρες, Μονή Τίμιου Σταυρού

